

Ivo Glavaš

Prikaz knjige *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine* Martine Juranović Tonejc

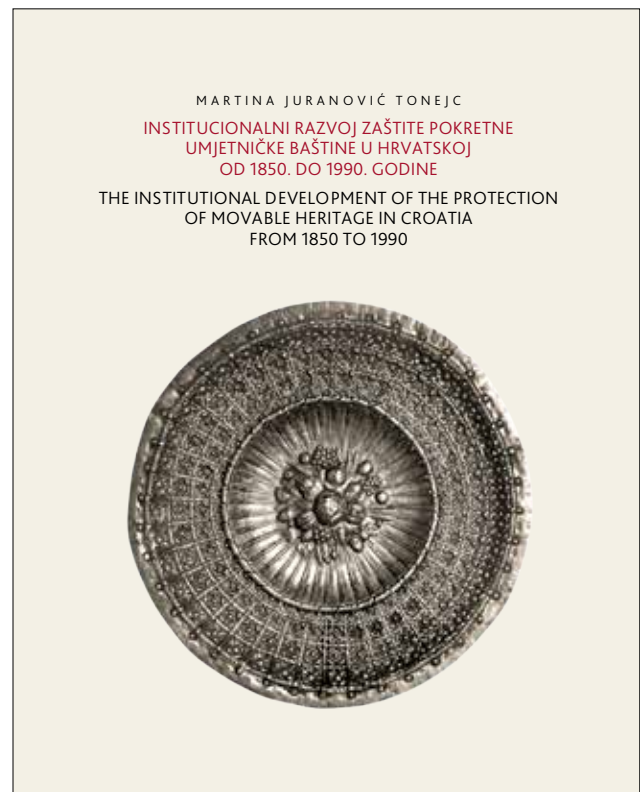
Ivo Glavaš

Ministarstvo kulture i medija RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Šibeniku
HR – 22000 Šibenik, Stube J. Čulinovića 1/3

Knjiga Martine Juranović Tonejc *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*, objavljena 2021. godine, prva je knjiga u novoj ediciji Znanstvene biblioteke *Godišnjaka zaštite spomenika kulture* u izdanju Ministarstva kulture i medija. Martina Juranović Tonejc bila je zaposlena kao konzervatorica – povjesničarka umjetnosti u Odjelu za pokretna kulturna dobra Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i medija od 2003. do 2019. godine. Knjiga predstavlja tiskani doktorski rad istog naslova koji je autorica obranila 7. prosinca 2018. godine na Sveučilištu u Zadru.

Knjiga je objavljena dvojezično, tako da se tekst čita paralelno na hrvatskom i engleskom jeziku. Dvojezična objava je za svaku pohvalu i svakako je vrijedan doprinos znanstvenoj vidljivosti rada jer je u znanstvenom polju povijesti umjetnosti u Hrvatskoj dvojezičnost relativno rijetka. Knjiga je popraćena velikim brojem relevantnih bibliografskih jedinica, novinskih i arhivskih izvora te slikovnih priloga. Osobito velik trud autorica je uložila u istraživanje arhivskih izvora među kojima su najznačajniji spisi Hrvatskoga povijesnog muzeja, Hrvatskoga državnog arhiva i Središnjeg arhiva Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske. Knjiga je podijeljena u pet poglavlja s uvodom, a završava popisom izvora i literature kako je to uobičajeno. Na samom kraju knjige je dodatak u kojemu, među ostalim, autorica donosi kartogram povijesti razvoja institucija za zaštitu spomenika od 1850. do 1990. godine i pregled najvažnijih zakonskih odredbi koje se odnose na zaštitu pokretne baštine u Hrvatskoj.

U početnom poglavlju *Začetak institucionalne zaštite pokretnih spomenika u Hrvatskoj do 1918. godine* autorica donosi općeniti pregled začetaka zaštite spomenika u Austrijskom Carstvu s posebnim naglaskom na osnivanje Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje građevinskih spomenika u Ministarstvu trgovine, obrta i javnih radova koje je utemeljeno odlukom cara Franje I. na Staru

godinu 31. prosinca 1850. godine. Središnje povjerenstvo je preko imenovanih konzervatora i dopisnika djelovalo u svim krunskim zemljama Monarhije, a njihova funkcija bila je počasna. Posebno je jako bilo djelovanje Središnjeg povjerenstva u Dalmaciji gdje je prvim konzervatorom 1853. godine imenovan Vicko Andrić, a 1883. osnovan Pokrajinski konzervatorijalni ured u Splitu na čelu s don Franom Bulićem. Središnje povjerenstvo je 1857. godine predložilo i prvi Obrazac za spomeničku statistiku koji se odnosio na pokretna kulturna dobra, a prva službena inicijativa za restauratorsku obnovu umjetnina u hrvatskim zemljama Monarhije došla je tijekom posjeta cara Franje Josipa I.

Dalmaciji 1875. godine. Prijelomni moment zaštite spomenika u kontinentalnoj Hrvatskoj bio je trenutak kada je 30. kolovoza 1910. godine osnovana prva državna ustanova za zaštitu spomenika pod nazivom Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Autorica posebno opisuje epizodu rekvizicije metalnih predmeta u hrvatskim zemljama, najčešće crkvenih zvona, ali i drugih metalnih predmeta u inventaru sakralnih objekata, za vrijeme Prvoga svjetskog rata te različite zakonodavne pokušaje u Austro-Ugarskoj Monarhiji koji na kraju nisu doveli do donošenja cjelovitog zakona o zaštiti spomenika, osim u Kraljevini Ugarskoj.

U poglavlju *Institucionalna zaštita pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1918. do 1941. godine* autorica opisuje nove okolnosti u kojima se našla zaštita spomenika, pa tako i pokretnih, u okvirima Kraljevine SHS i konačno Kraljevine Jugoslavije obilježene velikosrpskom diktaturom dinastije Karađorđevića. Bez obzira na sve, u tom međuratnom razdoblju na području Hrvatske još se uvijek snažno osjećao utjecaj srednjoeuropske škole zaštite spomenika. Tada se provode prve procjene ratne štete i pokušaj povratka otuđenih umjetničkih predmeta, posebno iz Dalmacije. To je razdoblje kada Zemaljsko povjerenstvo u Zagrebu 1928. godine mijenja naziv u Konzervatorski ured u Zagrebu, ali i razdoblje plodnog djelovanja središnje figure hrvatske službe zaštite kulturnih dobara i istaknutog pristalice teorije konzerviranja Gjure Szaba. Osobitu brigu Szabo je posvetio čuvanju umjetničkog inventara u našim crkvama.

Traumatično razdoblje Drugoga svjetskog rata, osnivanja kvislinske tvorevine tzv. Nezavisne države Hrvatske pod protektoratom nacističke Njemačke i talijanske okupacije Istre, Kvarnera i Dalmacije, autorica je opisala u poglavlju pod jednostavnim naslovom *Razdoblje Drugoga svjetskog rata*. I u tim najtežim uvjetima briga za pokretne spomenike nastavila se, a osobito dolaskom Ljube Karamana na čelo Državnoga konzervatorskog zavoda u Zagrebu. Tada je donesen i niz zakonskih odredbi koje reguliraju zaštitu pokretnih spomenika.

U završnom poglavlju pod naslovom *Razvoj institucionalne zaštite pokretne baštine u Hrvatskoj od 1945. do 1990. godine* autorica se posebno osvrće na osnivanje razgranate konzervatorske službe na teritoriju socijalističke Hrvatske nakon usvajanja prvog zakona o zaštiti spomenika za prostor bivše

socijalističke Jugoslavije u srpnju 1945. godine. U tom trenutku prostor Hrvatske pokrivaju samo dva konzervatorska zavoda: Konzervatorski zavod u Zagrebu i Konzervatorski ured za Dalmaciju u Splitu. Prvi novi zavod osnovan početkom 1947. godine bio je Konzervatorski zavod u Rijeci za područje Rijeke, Istre, Kvarnerskih otoka, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Odmah potom započela je izrada prvog Pravilnika o konzervatorskim zavodima pod nadzorom Ljube Karamana. Nakon donošenja republičkog Zakona o zaštiti spomenika kulture u Hrvatskoj počinje proces decentralizacije službe zaštite, tako da od 1965. godine u Hrvatskoj djeluju četiri regionalna zavoda: u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, a uz njih djeluju i općinski zavodi za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku, Splitu, Varaždinu, Zadru i Šibeniku te Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Iako je u opisanom razdoblju došlo do snažnog razvoja sustava zaštite spomenika i metodologije rada službe, nikada nije uspostavljena centralna evidencija spomenika, što se pokazalo osnovnom manom tadašnje zaštite spomenika. Osobit je problem bila evidencija pokretnih spomenika zbog nedovoljnog broja stručnjaka u službi zaštite, što se odrazilo i na relativno mali broj registriranih pokretnih spomenika kulture u socijalističkoj Hrvatskoj. Posebnu pažnju u ovom poglavlju autorica je posvetila osnivanju i radu Komisije za ratne štete koja je za svoj rad imala posebne obrasce i upisnike. Komisija se bavila i pitanjem restitucije kulturnih dobara. Autorica detaljno opisuje i kontroverznu epizodu osnivanja i rada Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika koja je sakupljala umjetnine mahom oduzete od tzv. narodnih neprijatelja.

Knjiga autorice Martine Juranović Tonejc *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine* bit će nezaobilazna literatura stručnjaka i znanstvenika koji se bave ili će se baviti zaštitom pokretnih spomenika kulture, ali ona svojim pristupom pruža i detaljni uvid u institucionalni način zaštite spomenika na teritoriju Hrvatske bez obzira na njihovu vrstu i karakter. Knjiga Martine Juranović Tonejc velik je doprinos znanstvenoj grani *Zaštita umjetničke baštine* koja je znanstvenim radovima u Hrvatskoj još uvijek premalo zastupljena, za razliku od velikih europskih naroda gdje je znanstvena diskusija u toj grani vrlo široka u pogledu svih konzervatorskih pitanja, a iz toga proizašla bibliografija gotovo nepregledna.